

Emil Stan

FILOSOFIA CA TERAPIE

Ce să faci când nu știi ce să faci

INSTITUTUL EUROPEAN

EMIL STAN

Cuprins

Introducere / 7

Unde ar sunt magistrii? / 9

Vechii greci și magistrii lor / 9

Modernitatea și magistrii săi / 13

Filosofia ca terapie

Ce să faci când nu știi ce să faci

Filosofia clinică: mod de supraveghere într-o lume
standardizată / 21

Filosofia ca terapie / 21

Opinii și prejudecăți / 23

Dezorduri afective / 43

Practica clinicianului de azi / 46

Referințe bibliografice / 56

Plăceri ca datorie sau ca terapie? / 59

Plăcere versus plăcut - nevoia de măsură / 59

Plăcerile ca maladie ale prezentului / 70

Plăcerile conferă valoare lucrurilor / 73

Le plăcerile promovență fetei-are / 78

Ideeile despre fapte sunt importante / 83

Ideeile influențează atitudinile afective / 87

Referințe bibliografice / 87

INSTITUTUL EUROPEAN

2016

Cuprins

Introducere / 7

Unde ne sunt magiștrii? / 9

Vechii greci și magiștrii lor / 9

Modernitatea și magiștrii săi / 15

Postmodernitatea sau o lume fără magiștri / 17

Referințe bibliografice / 19

Filosofia cinică: mod de supraviețuire într-o lume standardizată / 21

Filosofia ca terapie / 21

Opinii și prejudecăți / 28

Dezacorduri afective / 43

Practica cinismului astăzi / 46

Referințe bibliografice / 56

Plăcerea ca datorie sau ca terapie?! / 59

Plăcere *versus* plăceri – nevoia de măsură / 59

Plăcerile ca maladii ale prezentului / 70

Plăcerea conferă valoare lucrurilor / 73

Convențiile promovează fake-uri / 78

Ideile despre fapte sunt importante / 83

Ideile influențează stările afective / 87

Referințe bibliografice / 92

Stoicismul: singura cale de a-i suporta pe alții / 95

Cadru conceptual / 95

Stoicismul și virtuțile sale / 101

Stoicismul și viciile omului / 107

Stoicismul și pasiunile ca exces de trăire / 109

Stoicismul ca luptă împotriva excesului / 112

Referințe bibliografice / 124

Scepticismul – exerciții de neîncredere / 127

Comoditatea și minoratul sunt semne ale
scepticismului / 127

Postmodernii sunt sofiștii vremurilor noastre / 133

Îndoielile scepticismului / 135

Se impune suspendarea judecății / 142

Ce ne rămâne când învățarea este imposibilă? / 144

Arta de a trăi este *imitatio* / 149

Scepticismul și refuzul confuziei / 152

Referințe bibliografice / 157

Perplexități comune, soluții diferite / 159

Referințe bibliografice / 169

Bibliografie / 171

Unde ne sunt magiștrii?

Vechii greci și magiștrii lor

De ce îl urmau Aristip, Antistene, Platon sau Alcibiade și Critias pe Socrate? Ce sperau să învețe de la cineva care nu pierdea nici un prilej să afirme că tot ceea ce știe este că nu știe nimic?

Doar existau destui sofști care se lăudau (de cele mai multe ori nu fără temei) cu abilitățile și cunoștințele lor; să amintim în treacăt pe Hippias din Elis, un fel de enciclopedist *avant la lettre*, expert în tot felul de științe și arte, practicant de foarte multe meșteșuguri, admirat și dorit în mai toate cetățile Eladei, în ciuda ironiei socratice din *Hippias Minor*: „Se știe că nu este om mai iscusit decât tine într-o sumedenie de meșteșuguri și eu însumi te-am auzit lăudându-te în agora lângă mesele zarafilor și înșiruindu-ți nenumăratele iscusințe demne de invidiat. Spuneai că ai venit odată la Olimpia purtând numai lucruri făcute de mâna ta. Mai întâi inelul – cu el ai început – spuneai că e făcut chiar de tine ca unul care știe să cizeleze inele. Tota așa și pecetea. La fel strigilul și sticluta cu ulei. Spuneai apoi că tu însuși ai fost cizmarul sandalelor tale și că tot singur ți-ai țesut himationul și hitonul. (...) Dar mai spuneai că ai venit acolo cu poezii, epopei, tragedii, ditirambi și multe și felurite cuvântări în proză.

Afirmam că și științele despre care am vorbit adineaori le cunoști mai bine decât oricine; la fel ritmul, armonia și multe altele pe lângă acestea, dacă îmi aduc bine aminte. Era să uit însă tocmai mnemotehnica, știința în care te socotești neîntrecut.” (Platon, *Hippias Minor*, 1976, 368bcde)

Nu trebuie uitat nici Protagoras, cel relativizant în planul cunoașterii („omul este măsura tuturor lucrurilor...”), dar care promitea că poate învăța pe oricine dorește (și își permite să plătească) arta de a-și „gospodări casa în chipul cel mai desăvârșit, și priceperea în treburile cetății, sau modul cum le-ar putea face față și cu fapta și cu cuvântul în cele mai bune condiții.” (Platon, *Protagoras*, 1974, 319a)

Legat de problematica noastră, să precizăm că realitatea cunoașterii depășește cu mult granițele cunoașterii de tip științific, iar tinerii bântuiți de neliniști ai Atenei căutau mai degrabă modalități de a dobândi virtutea (*areté*) și nu cunoștințe aprofundate de geometrie, de muzică sau de astronomie; referindu-se la vechii greci, Andrei Pleșu nota: „a filosofa era *a căuta felul optim de a trăi*, a te pregăti să faci față oricărei încercări, cu ecvanimitate și noblețe. Or, la sursele ei grecești, filosofia tocmai asta era: nu pur și simplu a te strădui să descoperi înțeleșuri, ci a ști *să te folosești* de ele, să trăiești în conformitate cu registrul valorilor spre care conduce buna utilizare a rațiunii.” (Pleșu, 2015, p. 8)

În acest context, poate că nu este lipsită de interes clasificarea diverselor tipuri de cunoaștere elaborată de Jean-François Lyotard, în încercarea de a surprinde diversitatea liniilor de contact dintre om și

realitate: „Cunoașterea (*savoir*), în general, nu se reduce nici la știință (*science*) și nici la cunoștințe (*connaissance*) înțelese ca ansamblul enunțurilor denotând sau descriind obiecte, cu excluderea tuturor celorlalte enunțuri, și susceptibile de a fi declarate adevărate sau false (...). Dar prin termenul de cunoaștere (*savoir*) nu se înțelege numai un ansamblu de enunțuri denotative; în ea intră și idei legate de pricepere (*savoir-faire*), de felul-de-a-trăi (*savoir-vivre*), de știința-de-a-asculța (*savoir-écouter*) etc.” (Lyotard, 2003, p. 37)

Sub impactul luminismului raționalist, noi cei de astăzi suntem obișnuiți să echivalăm cunoașterea cu o specie a ei: cunoașterea tare sau cunoașterea științifică; în plus, trăim cu sentimentul că știința este o întreprindere greu de înțeles și care se materializează în tehnologii și produse care uneori ne fac viața mai ușoară, dar care nu-și propune să ne ofere direcția și rostul acestei vieți, uneori lipsită de sens și de frumusețe.

Ca atare, din punctul de vedere al omului contemporan, este greu de înțeles de ce era atât de cunoscut și de căutat Socrate, având în vedere că nu oferea nici cunoștințe, nici competențe și nici stăpânirea vreunei arte importante pentru cetățeanul atenian (arta politicii, de pildă)?! Dar pe linie socratică se pot înscrie și alții, Platon, Aristotel, Antistene, Zenon, Epicur, chiar Pyrrhon, cel care credea că nu există nici învățător, nici învățătură, nici neștiutor doritor să afle și nici metode de a transmite o eventuală învățătură?!

Pentru a înțelege ce nevoi îi mâna pe tinerii atenieni (și nu doar pe ei) către acele persoane în egală măsură admirate și detestate, numite filosofi (adică iubitori de înțelepciune), trimitem la începutul unui dialog

platonice faimos, *Menon*: „Ai putea să-mi spui, Socrate, dacă virtutea se poate preda sau nu se poate preda, ci trebuie deprinsă prin exercițiu sau nu poate fi nici deprinsă prin exercițiu, nici învățată, ci există în oameni de la natură sau altfel?” (Platon, *Menon*, 1976, 70a)

În același sens, merită să amintim și graba cu care Hippocrates aleargă la Socrate (nu se luminase încă de ziuă) pentru a-l ruga să-l ducă și pe el la Protagoras, de la care spera să deprindă (chiar dacă nu știe să o spună) nu atât arta de a deveni vorbitor iscusit, cât *areté* (virtutea politică); de remarcat că entuziasmul tânărului nu este temperat nici de obiecțiile (îndreptățite) pe care Socrate le pune în discuție: „Cu siguranță ca dacă era vorba să-ți încredințezi trupul cuiva, fiind în cumpănă binele sau răul lui, te-ai fi gândit mult dacă să i-l încredințezi sau nu; de bună seamă ai chema la sfat prietenii și rudele, cercetând zile-n șir; dar când e vorba de suflet, care e mult mai de preț decât trupul, și de care depind toate ale tale, fie în bine, fie în rău, după cum este el bun sau rău, despre acesta nu te sfătuiești nici cu tatăl tău, nici cu fratele tău, nici cu vreunul dintre noi, prietenii tăi, dacă e bine sau nu să-ți dai sufletul pe mâna acestui străin de curând sosit, ci după cum spui chiar tu, aflând de el abia aseară, ai venit cu noaptea-n cap și fără să discuți sau să te sfătuiești dacă trebuie sau nu să te încredințezi lui, ești gata să cheltuiești banii tăi și ai prietenilor, ca și cum ai ști dinainte că Protagoras merită toată încrederea, fără să-l fi cunoscut, după cum recunoști chiar tu, și fără să fi stat vreodată de vorbă cu acela pe care îl numești sofist.” (Platon, *Protagoras*, 1974, 313ab)

De ce erau Menon sau Hippocrates atât de interesați de virtute și de modalitatea de a o dobândi?

Nu le oferea nici posibilitatea de a dobândi bunuri materiale, nu le oferea nici calea de a câștiga procese în fața judecătorilor sau de a influența votul concetățenilor în *agorá*, dobândind astfel faimă și putere politică și nici nu-i ajuta să deprindă știința navigației, astronomia, geometria, arhitectura sau muzica.

Areté, tradus grăbit și inexact prin virtute, însemna la vechii greci angajarea ființei individului pe coordonatele excelenței, în încercarea dificilă de a se apropia cât mai mult de perfecțiunea întruchipată de zei: „Conceptul de *areté* apare la Homer, ca și în secolele următoare, de multe ori, utilizat în sensul larg care nu se referă doar la meritele individului uman, ci și la merite ale unor fapte supraumane, cum ar fi forța zeilor sau curajul și agilitatea unui cal de rasă nobilă. Omul comun însă nu posedă *areté*, iar dacă vlăstarul unui neam nobil devine vreodată sclav, Zeus îi confiscă jumătate din *areté*, așa încât el nu mai e același om ca înainte.” (Jaeger, 2000, p. 26)

Reiese că magiștrii acoperă un interval, se plasează între precaritățile discipolului și ființa împlinită a zeilor, pentru a da naștere unui proces educațional complex, extrem de anevoios și de rar, pe care Platon îl descrie prin conceptul de *participare*. În acest sens, participarea presupune existența mijlocitorului (magistrul), care să ajute neștiutorul doritor de *areté* să afle care îi sunt neîmplinirile pe de o parte, iar pe de altă parte, să ofere imaginea a ceea ce tânărul caută în mod confuz, imaginea perfecțiunii întruchipate de zei.

Neîmplinirile inițiale se pot croniciza și se pot transforma în ceea ce Noica a numit „maladii ale spiritului”, boli existențiale, de constituire a ființei și care

sfârșesc prin proasta așezare în lume a individului; în astfel de cazuri este nevoie de un magistru, de un mare ispititor (să posede arata maieuticii), care să deschidă ochii discipolului: „Cel sedus știe că participă la misterul acestei lumi pe care și-a dorit-o cu ardoare și că această lume există *doar pentru el*. Ea este lumea pe care cel sedus (discipolul – E.S.) o aștepta și care se așază cu un firesc desăvârșit în orizontul aceluia dor de ceva necunoscut. Iar seducatorul e cel care o poate deschide pentru că, spre deosebire de cel sedus, el cunoaște obiectul pe care cel sedus îl dorește fără să-l știe.” (Liiceanu, 2007, p. 24)

Magistrul pune lumea în ordine pentru tânăr, adaugă sens și coerență acolo unde cunoașterea parțială și fragmentată nu face decât să descrie lucruri dispartate, lucruri care nu par a se înscrie în coerența specifică ascensiunii către un sens mai înalt, care să le preia și să le *mântuie* într-un sistem, într-un *cosmos*; dar cosmosul și sensul mai înalt au doar rostul de a da valoare fiecărei clipe, fiecărui fapt mărunț din care se constituie viața individului, hrănind foamea acestuia pentru cele ce se cuvin, îl împlinesc, îl așază în ordine cu lumea (asigură sănătatea sa existențială, dacă putem spune așa).

Din păcate, lumea noastră (denumită de unii postmodernă) este una peticită, iar locuitorii ei stau sub semnul fragmentului și al fragmentarului; fragmentul conferă nesiguranță și sentimentul că mai este ceva pe lume, ceva care ne scapă de fiecare dată, motiv pentru care omul contemporan simte nevoia unui spor de valoare pe care crede că îl poate obține prin apariții publice, prin imagine: „singurele soluții pentru un individ

lipsit de repere sunt apariția publică cu orice preț, apariția ca valoare (...) și consumerismul. Nu este însă vorba de un consumerism care țintește satisfacția pe care ți-o dă posedarea unor obiecte ale dorinței, ci de unul în care acele obiecte devin iute depășite, făcând ca individul să treacă de la un consum la altul într-un soi de bulimie fără scop (noul telefon mobil ne oferă prea puține lucruri noi față de cel vechi, dar cel vechi trebuie dat la casat pentru a fi și noi părtași la această orgie a obiectului râvnit). (Eco, 2016, p. 8)

Consumerismul ascunde nevoia și lipsa de sens, este simptomul unei proaste așezări în lume care se tratează cu un medicament inadecvat: „Luați Platon nu prozac”, spune Lou Marinoff.

Modernitatea și magistrii săi

Modernitatea a răspuns nevoii de magistru prin idealul său de autonomie personală, de cultivare a rațiunii și a gândirii critice, în vederea eliberării omului de prejudecăți și de constrângerile părții sale instinctuale, prin educație și prin cultură: „Educația modernă s-a fundamentat astfel pe un *adevăr* particular despre natura și destinul ființei umane, în vreme ce conexiunea dintre raționalitate, autonomie și educație a devenit „Sfânta Trinitate” a proiectului luminist. (Biesta, 2006, p. 4)

Poate că se impune o referire la Kant și la celebra întrebare a epocii sale: *Ce este luminarea?* Iar răspunsul lui Kant a fost: „*Luminarea este ieșirea omului dintr-o stare de minorat, de care se face vinovat el*

însuși. Minoratul (Unmündigkeit) este neputința de a te servi de inteligența proprie fără a fi condus de un altul.” (Kant, 2000, p. 29) Mai mult, în dezvoltarea copilului există o perioadă în care propria sa rațiune nu este funcțională, motiv pentru care este nevoie de intervenția rațiunii profesorului: „Disciplina prefăce animalitatea în umanitate. Un animal este chiar prin instinct tot ce poate fi; o rațiune străină a pregătit pentru el totul încă de mai înainte. Omul însă are nevoie de rațiune proprie. El n-are instinct, și trebuie să-și facă singur planul purtării sale. Cum însă, venind crud pe lume, el nu e în stare s-o facă imediat, va trebui ca alții să îndeplinească aceasta pentru dânsul.” (Kant, 2002, p. 15-16)

Școala conferă sens prin intermediul idealului în slujba căruia se așază, având drept punct de reper *pathosul* și cultivarea rațiunii: „Platon îl pune odată pe Socrate să-i amintească unui tânăr admirator al noii arte a retoricii și a argumentării sofiste că acela care pregătește bucatele, bucătarul, nu va reuși cu arta linguşelii împotriva sfatului rațional al medicului, și că tocmai pentru hrana spiritului ai nevoie de cineva care să posede atâta rațiune, încât să fie în stare să-i aprecieze calitatea. Într-adevăr, abia aceasta ar fi domnia rațiunii, să nu faci tot ce poți face, doar din motivul că poți să o faci.” (Gadamer, 1999, p. 51)

Recunoaștem aici pe Hippocrates, cel care în debutul dialogului *Protagoras*, dă buzna la Socrate, mânat de nevoia imperioasă de a învăța de la celebrul sofist; ceea ce nu știa încă tânărul atenian (și se străduiește să-i arate Socrate), este că lui îi lipsea exact instrumentul cu ajutorul căruia să aprecieze calitatea mâncărilor „gătite” de Protagoras, chiar oportunitatea

gustării acestora, adică propria rațiune („să nu faci tot ce poți face, doar din motivul că poți să o faci”, cum spune Gadamer).

Magistrul are rolul de a edifica un context adecvat cultivării rațiunii tânărului, curățat de ispita idolilor baconieni, dar și de influența negativă a părții afective.

Postmodernitatea sau o lume fără magiștri

Postmodernismul a pornit atacul împotriva modernității exact în acest punct, desființând realitatea (înlocuită cu simulacrele lui Baudrillard), Adevărul (pulverizat în nenumărate adevăruri parțiale, locale, personale etc.), Autoritatea (multiplicată la nesfârșit, dar cu un domeniu tot mai limitat și mai ambiguu), Teoria (ca produs de vârf al minții umane, în încercarea acesteia de a cunoaște realitatea) și Cauzalitatea (înlocuită cu intertextualitatea, în încercarea de a-i distruge forța explicativă și transformatoare).

În absența acestor categorii este distrus și idealul (împreună cu valorile adiacente), prin desființarea orizontului său cognitiv și temporal; dar fără ideal individul s-a trezit singur în fața a nenumărate opțiuni de viață, incapabil să ierarhizeze și să aleagă, cu alte cuvinte, incapabil să confere sens și coerență vieții sale și lumii sale; bulimia este doar consumul fără sens, care nu răspunde unor nevoi firești și necesare, și nici măcar unor nevoi firești și nenecesare; înțelegem astfel că despre abținere vorbește și un hedonist ca Epicur, și un admirator al Luminilor precum Gadamer, și orice persoană care a reușit să se împace cu sine și cu lumea.